

Лариса Петренко

СОЦІАЛЬНО-РЕКОНСТРУКЦІОНІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

SPOŁECZNO-REKONSTRUKCYJNE PODEJŚCIE DO PRZYGOTOWANIA ZAWODOWEGO SPECJALSTÓW

SOCIAL AND RECONSTRUCTION APPROACH TO SPECIALISTS' PROFESSIONAL TRAINING

Стрімкий технологічний прогрес в усіх галузях економіки, новітні відкриття в інформаційних технологіях, промисловості, сервісному забезпеченні, науці істотно впливають на характер соціальних процесів. Одним із них є модернізація вітчизняної професійної освіти, яка відбувається в контексті соціально-економічної концепції XXI ст., стратегії розумного, сталого, всеосяжного зростання і розвитку, світових інноваційних трендів, реформування освітньої та наукової галузей.

Нині ми є свідками і учасниками переходу до моделі, яка враховує ринкові реалії та спрямовує управління професійною освітою на більшу незалежність і самостійність у досягненні базових стратегічних цілей, а саме: розумне зростання (розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях), стале зростання (створення економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології і конкуренції), всеосяжне зростання (сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягненню соціальної і територіальної узгодженості). Зазначені стратегічні цілі передбачають інвестиції у набуття знань і умінь, формування і розвиток компетенцій і компетентностей, вдосконалення ринку праці, навчання і соціального захисту. Відповідно змінюються основи наукової методології, осмислення науково-технічного прогресу, принципів людино- і природопізнання, вибір засобів пізнання

педагогічних об'єктів, явищ і процесів, наукових підходів як своєрідних методологічних компасів, що вказують напрями дослідження¹.

Звертаючись до методології педагогіки, необхідно зазначити, що науковий підхід передбачає усвідомлення критичної важливості явищ, які не можна описати кількісно. У працях учених поняття «підхід» використовується як сукупність ідей, принципів, методів, покладених в основу розв'язання проблем або розглядається як «ідеологія і методологія розв'язання проблеми, що розкриває основну ідею, соціально-економічні, філософські, психолого-педагогічні передумови, головні цілі, принципи, етапи, механізми досягнення цілей»². Швидкоплинні процеси у різних сферах людської діяльності зумовлюють необхідність професійної підготовки фахівців, здатних адекватно реагувати на стрімкі зміни в соціумі, економіці та виробництві, приймати ділові рішення в кризових ситуаціях, повною мірою використовувати і розвивати власні здібності, щоб діяти продуктивно, ефективно, творчо на роботі та інших сферах. Такий фахівець має володіти сформованим професійним мисленням, гнучкістю і «силою розуму», розвиненим уявленням і вмінням створювати віртуальні моделі. До підготовки фахівців, готових діяти в суспільстві постійних трансформацій, нині в навчальних закладах застосовуються різні наукові підходи. Їх вибір залежить від різних чинників, зокрема від характеру соціальних процесів та поширення певної форми розуміння світу.

На думку соціальних конструкціоністів, реальність конструюється суспільством, а не індивідом – будь-які ментальні конструкції виступають як продукт комунікації і спільної діяльності людей. В епоху лавиноподібного наростання маси різноманітної інформації в сучасному суспільстві, розвитку інформаційних технологій методологічно важливим, з їхньої точки зору, є запровадження таких наукових підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців, які спрямовані саме на перетворюючу діяльність у процесі соціально-економічних трансформацій. На наш погляд, цю позицію варто взяти до уваги як перспективу розвитку науково-педагогічного знання, що завжди базується на творчому взаємозв'язку філософії, методології та педагогіки. Саме синтез знання на категоріально-структурному і категоріально-концептуальному рівні збагачує педагогічну науку, спираючись на «смісло-творчі, інтуїтивно задані категоріальні

---

¹ *Europe 2020: Europe's growth strategy*. Wyd. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, s. 7–8.

² Ибрагимов Г. *Компетентный поход в профессиональном образовании* / Г. Ибрагимов // *Educational Technology & Society*. – 2007. – № 10(3). – С. 361–362.

і концептуальні матриці... породжує нову Якість і нове Розуміння та розкриває таємниці наукової творчості»³. У контексті загального сучасного постіндустріального розвитку культури і цивілізації змінюються філософсько-педагогічні трансформації здобутого знання для навчально-виховної практики, вони набувають більшої прогресивності, відповідають потребам суспільства і вимогам часу. У цьому зв'язку українській педагогіці важливо освоювати систему філософсько-освітніх поглядів учених інших країн, наприклад, ідеї революційної критичної педагогіки П. Макларена, який концентрує свою увагу на навчанні як одному з вирішальних засобів виробництва знання і політизації особистості та застерігає проти абсолютизації прагматизму в освіті.

Дослідження людської діяльності (професійної, навчально-пізнавальної тощо), зазвичай, носить міждисциплінарний характер, оскільки вивчення свідомості і пізнавальних здібностей особистості, її здатності до виконання тих чи інших функцій (реалізації компетенцій) потребує використання інструментарію і даних психології, форм, методів, засобів і технологій педагогіки, які межують з філософією і соціологією. Адже педагогіка «як наука і мистецтво є неосяжною системою розгалуженого знання одного із різновидів людського знання»⁴.

Саме з цих причин у пошуках оптимальних шляхів підвищення якості підготовки фахівців у системі професійної освіти ми звернулися до наукових праць із філософії і соціології освіти, зокрема до тих, де порушуються проблеми професії та професіоналізму в будь-якій соціальній сфері, формування професійної культури та професійної компетентності майбутніх фахівців. За результатами вивчення наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених (В. Андрущенко, У. Бек, Б. Бернстайн, П. Бурд'є, І. Зязюн, В. Кремень, К. Мангейм, І. Мачуліна, Л. Рубіна, М. Руткевич, М. Тітма, В. Турченко, Ф. Філіппов, В. Шубкін, М. Янг) з'ясовано, що сьогодні актуальності набуває соціально-реконструкціоністський підхід, «який полягає у спрямованості на перетворення соціальних об'єктів за новими принципами відповідно до вимог часу». Його метою є «удосконалення і перетворення суспільства, виховання фахівців

³ Онищенко В. Д. *Фундаментальні педагогічні теорії: монографія* / Василь Денисович Онищенко. – Львів: Норма, 2014. – 356 с.

⁴ Онищенко В. Д. *Фундаментальні педагогічні теорії: монографія* / Василь Денисович Онищенко. – Львів: Норма, 2014. – 356 с.

для трансформацій і соціальних реформ»⁵, яка співпадає з основними ідеями соціально-економічної концепції ХХІ ст.

Принагідно зауважити, що цей підхід широко відомий в соціології. У 2008 році українська дослідниця І. Мачуліна вперше сформулировала основні засади парадигми професійної підготовки фахівців на основі інтеграції соціокультурного і компетентнісного підходів, що становить для нас науковий інтерес. Завдання педагогів у впровадженні соціально-реконструкціоністського підходу, на переконання автора, полягає у формуванні в майбутніх фахівців знань, умінь і навичок, що уможливають «виявлення і вирішення ними проблем, від яких страждає суспільство». Вона акцентує увагу на ролі викладача, «який стає агентом соціальних реформ і змін, керівником проектів і лідером досліджень», до своєї професійної діяльності підходить як до процесу створення знання, де знання – процес буття. Не менш важливою є її позиція щодо формування навчального плану – в ньому значне місце необхідно відвести «суспільним наукам і методам соціальних досліджень, вивченню тенденцій сучасного і майбутнього розвитку суспільства»⁶.

Соціальний конструктивізм використовується в соціології здавна. Його також пов'язують з новою методологією вивчення психологічних феноменів⁷, і сьогодні ми маємо можливість спостерігати його поширення на вивчення педагогічних явищ і процесів.

Незважаючи на те, що у наукових працях з педагогіки не згадується про соціально-реконструкціоністський підхід як методологію розв'язання проблеми, приклади його використання можна побачити в наукових працях М. Артюшиної, Г. Гуциної, Л. Єлагіної, Н. Кулалаєвої, А. Литвина, Г. Романової, Л. Руденко. Наприклад, у своєму дисертаційному дослідженні Г. Гуцина розглядає сутність проектування і конструювання професійної діяльності економіста з позицій цілісного підходу. На її думку, цілі і задачі проектування та конструювання професійної ролі економіста продуктивно визначаються лише тоді, коли студент бачить бажаний (ідеальний) стан об'єкта, а при виникненні проблемної ситуації виявляє

---

⁵ Мачуліна І.І. *Соціально-реконструкціоністський підхід до формування професійної культури фахівця у вищій школі*: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Мачуліна Ірина Іванівна; Харків. гуманіт. ун-т «Народна українська академія» МОН України. – Харків, 2008. – 32 с.

⁶ Мачуліна І.І., там само, с. 9.

⁷ Труфанова Е. *Соціальний конструкціонізм в психології і теорії познання* / Е. Труфанова / *Епистемологія вчора і сьогодні* [отв. ред. В. Лекторский]. М.: ИФРАН, 2010, с. 139–156.

засоби і ресурси, необхідні для її зміни в необхідному напрямі. Саме здійснювати такі зміни в нестандартних ситуаціях і обставинах призводять до перетворювальних дій не тільки в свідомості особистості, але й змінюють саму реальність (об'єкт, процес). При цьому проблемні ситуації формулюються студентами у вигляді економічних задач. За результатами проведеного дослідження вчена дійшла висновку, що проектування і конструювання студентами майбутньої економічної діяльності забезпечує засвоєння ними: проектної діяльності як ефективного комплексного способу розв'язання низки професійних економічних задач; організації різних видів проектної діяльності в економічній галузі (розроблення стратегічних планів економічної діяльності організацій, бізнес-проектів, маркетингових, організаційно-управлінських тощо); методів економічного, проектного, критичного мислення та методів, які сприяють підвищенню ефективності індивідуальної і командної діяльності з розроблення і реалізації економічних проектів; основних методів і алгоритмів розроблення авторської ідеї до рівня економічного проекту; загальних схем підготовки презентації проекту економічної діяльності; морально-естетичних принципів економічної поведінки. Крім цього, студенти самостійно набувають економічних знань, умінь і навичок за допомогою проектних технологій; розпізнають проблемні ситуації і відносять їх до певного класу економічних задач; виявляють і засвоюють основні функції і можливості конструювання проектних технологій; опановують навички проектного і критичного аналізу проблемних ситуацій та ділової комунікації і конструктивної співпраці в команді; основних технологій цілепокладання, стратегічного економічного планування, оперативного визначення «точки вибору» в тій чи іншій проблемній ситуації, усвідомленої постановки оптимальної економічної задачі⁸.

Відтак, не викликає сумніву, що соціально-реконструкціоністський підхід до вивчення педагогічних проблем заслуговує на увагу педагогів, оскільки він пов'язаний з перетворюючою діяльністю, навички якої формуються в конструктивному, дослідницькому, творчому та інших видах робіт, що мають відповідати професійній спрямованості підготовки фахівців та кваліфікованих робітників. Нині дослідники, зокрема Л. Мітіна, включають конструктивні уміння поряд з проектувальними у струк-

⁸ Гущина Г. А. *Рефлексивно-деятельностный подход к формированию профессиональной культуры будущих экономистов в вузе*: автореф. дис. ... д. пед. наук: 13.00.08 / Гущина Галина Анатольевна; Балт. федер. ун-т им. Иммануила Канта, Калининград, 2011, 45 с.

туру професійної компетентності і професійної культури фахівців різних професій і спеціальностей⁹.

До арсеналу означеного підходу можна включити низку сучасних технологій навчання (особистісно-розвивальні, розвитку критичного мислення, тренінгові тощо), а також методів, спрямованих на розв'язання проблем соціального та виробничого характеру. Наприклад, у наукових працях Г. Романової охарактеризовано процедуру проектування педагогами професійно-технічних навчальних закладів особистісно-розвивальних технологій навчання майбутніх кваліфікованих робітників, що складається за певним алгоритмом: формулювання загальної цілі теми → побудова ієрархії цілей → вибір особистісно-розвивальної педагогічної технології та відповідної форми організації навчання → розроблення мотиваційного циклу → визначення елементів навчального змісту і представлення їх через завдання → вибір методів навчання і подання їх як конкретні прийоми, елементи реалізації кожного етапу → підготовка засобів зворотного зв'язку щодо досягнення поставлених цілей → розроблення технологічної карти. Кожна складова, що наповнена змістом і представлена у сукупності з іншими, спрямованими на досягнення однієї мети, може розглядатися як послідовна реалізація конструктів проектування особистісно-розвивальних технологій навчання¹⁰.

Найістотнішими ознаками особистісно-розвивальних педагогічних технологій, виокремлених ученою, в контексті нашого дослідження є: культивування досвіду учня, визнання його права на помилку; включення досвіду учня до освітнього процесу та його актуалізація шляхом проблематизації навчального заняття, спільного цілепокладання і планування, постійної рефлексії; визнання цінності спільного досвіду, взаємодії; переорієнтація процесу навчання на постановку й розв'язання самими учнями навчальної мети і завдань – пізнавальних, дослідницьких, проєктивних тощо; заміна позиції педагога як інформатора і контролера на позицію координатора, фасилітатора, який сприяє створенню умов для становлення учня як суб'єкта діяльності¹¹. Саме з огляду на ці важливі пере-

---

⁹ Митина Л. *Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы)* / Л. Митина / М.: Флинта, 1994. – 216 с.

¹⁰ Романова Г. М. *Особенности проектирования личностно-развивальных технологий обучения будущих квалифицированных работников* / Ганна Миколаївна Романова // Теорія і методика професійної освіти. 2015. – №. 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tprojournal.wix.com/ipto>. – Назва з екрану.

¹¹ Романова Г. М. *Проективання особистісно-розвивальних технологій навчання майбутніх кваліфікованих робітників* / Ганна Миколаївна Романова // Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів: зб. наук. праць. – К.: НТУ, 2015. – С. 225–234.

ваги особистісно-розвивальні технології активно поширюються в системі професійно-технічних навчальних закладів, збагачуються інноваційними методами, які уможливають здійснення майбутніми кваліфікованими робітниками перетворювальної діяльності при вивченні спеціальних дисциплін та застосування їх у процесі виробничого навчання.

Реконструкцію (поліпшення на основі нових принципів) лекції у вищому навчальному закладі з використанням технології формування критичного мислення пропонує М. Артюшина. Зміст цієї технології вона поділяє на три стадії: виклику («evocation»), осмислення («realization» of meaning) і рефлексії («reflection»)¹². Дослідниця виводить співвідношення між окремими процесами (об'єктами), вказує на зв'язок між ними, тобто створює гіпотетичний конструкт, де сам процес безпосередньо не спостерігається або об'єктивно не вимірюється, але вважається, що він існує, оскільки, ймовірно, він викликає явища, які можна виміряти.

Технологія формування критичного мислення передбачає використання низки методів і прийомів. Наприклад, на стадії виклику автор вважає педагогічно доцільним використовувати «кошик» ідей; концептуальне колесо; ключові терміни; «мозкова атака»; «правильні чи неправильні ствердження»; «знаю – хочу дізнатись – дізнався»; «спіймай помилку», а на стадії осмислення методи: «виглядає як ... звучить як ...»; «дерево передбачень»; спрямоване сприймання; маркування (INSERT); «щоденник»; «бортовий журнал»; «тонкі» та «товсті» запитання; «переплутані логічні ланцюжки»; «кубик»; складання кластеру; денотатний граф; інтелект-карта; «Фішбоун»; зведена таблиця; концептуальна таблиця тощо. Використання інших методів запропоновано на стадії рефлексії (метод ПРЕС: есе; експрес-конференція; «шляпи мислення»; «синквейн»; «залиште за мною останнє слово»). Цей комплекс методів спрямовано на формування і розвиток мислення майбутніх фахівців. Їх використання сприяє прийняттю нестандартних рішень, застосуванню прийомів і засобів, спрямованих на дії перетворювального характеру. М. Артюшина наголошує на важливості використання технології розвитку критичного мислення для реалізації принципів інноваційної освіти, підвищення якості засвоєння теоретичного матеріалу, прояву творчості студентів, розвитку пізнавальних здібностей, активності

¹² Артюшина М. В. *Перспективи використання технології формування критичного мислення на лекціях ВНЗ* / Марина Віталіївна Артюшина // Педагогічний дискурс. – 2013. – № 14. – С. 25–29.

і комунікативності¹³, що відповідає основній ідеї соціально-реконструкціоніського підходу.

Варто зазначити, що методологічні засади критичної педагогіки, які забезпечують розвиток критичної свідомості, дають змогу майбутнім фахівцям розуміти та пояснювати різні інтерпретації подій і явищ, оцінювати їх, навчають працювати з новою інформацією, зміст якої впливає на оцінку подій минулого і сучасного. Тоді з часом змінюються і критерії добору інформації з того великого обсягу і різноманіття, який продукується суспільством, і викликає світоглядні зміни в політиці, моралі, освіті тощо, тобто відбувається на практиці перетворення соціальних об'єктів за новими принципами відповідно до вимог часу, виховання фахівців для трансформацій і соціальних реформ.

Про реконструкцію ключових компетенцій фахівців як методологічної функції компетентнісного підходу до розвитку професійної культури майбутнього фахівця йдеться в дисертації Л. Єлагіної¹⁴. Вона наголошує на необхідності навчання студентів конструктивному спілкуванню, що робить їх конкурентоздатними на ринку праці.

Доцільно звернути увагу, що сьогодні актуалізується реконструкція компетенцій.

майбутніх кваліфікованих робітників. Це потребує не тільки постійного оновлення освітньо-кваліфікаційних характеристик, але й здатності до перетворювальної діяльності на робочому місці. Адже досвід свідчить про те, що нині практика значною мірою випереджає вимоги освітніх стандартів, їх оновлення, зазвичай, запізнюється, а ситуація на виробництві вимагає від робітника приймати самостійні рішення. Педагогічним працівникам у галузі професійної освіти, її організаторам належить чітко усвідомлювати, що четверта промислова революція кардинально змінює ринок праці. Одним з її основних трендів є зростаючий розрив між завданнями, які постають перед роботодавцями у зв'язку з ускладненням бізнес-процесів, і тими практичними уміннями, якими володіють їх працівники або потенційні кандидати на посади, тобто наявним став дефіцит кваліфікованої робочої сили з новим набором компетенцій

---

¹³ Артюшина М. В. *Перспективи використання технології формування критичного мислення на лекціях ВНЗ* / Марина Віталіївна Артюшина // Педагогічний дискурс. – 2013. – № 14. – С. 25–29.

¹⁴ Єлагіна Л. *Формирование культурно-профессиональной деятельности будущего специалиста на основе компетентностного подхода (методология, теория и практика)*: дис. ... д. пед. наук: 13.00.08 / Єлагіна Людмила Васильевна; Оренбургский гос. пед. ун-т, Челябинск, 2009. – 464 с.

і компетентностей. Згідно з дослідженнями OECD майже 45% середньостатистичних працівників визнають, що їм недостатньо наявних умінь для того, щоб ефективно виконувати професійні функції.

В епоху постійних змін набувають актуальності у підготовці фахівців принципи випереджального та особистісного навчання, інноваційності та творчого розвитку. Їх реалізація сприяє формуванню конкурентоспроможного людського капіталу, створенню умов для освіти упродовж усього життя, розвитку досягнень та прогресивних традицій в галузі вітчизняної професійної педагогіки на методологічних засадах соціально-реконструкціоністського підходу. Безумовно, його використання потребує зміни ролей самого педагога: він стає наставником і водночас лідером, готовим до постійних змін, генерації нових ідей та дослідником, який володіє високою особистісною та професійною культурою. Водночас він залишається об'єктом навчання в системі безперервної освіти, найважливішим аспектом якої в умовах глобалізації, на думку С. Клепка, є її «розбудова на засадах філософії соціального конструкціонізму, яка передбачає розвиток педагогічної практики від ієрархічної організації функціонування знання у суспільстві до гетерархічної, використання методологічних підходів постсучасної освіти»¹⁵, одним із яких є розглянутий нами в даному дослідженні.

Таким чином, можна зробити висновок: соціально-реконструкціоністський підхід, якому притаманна інтеграція двох інших підходів (соціокультурного і компетентнісного) базується на сукупності сучасних практико-, інноваційно- та особистісно орієнтованих ідей, принципах, методиках, технологіях, методах і засобах моделювання професійної освіти в наукових категоріях «професійна культура» і «професійна компетентність» як показників високого рівня підготовки фахівців і кваліфікованих робітників для конкретної галузі виробництва.

Актуальність його впровадження в систему професійної підготовки фахівців і кваліфікованих робітників зумовлена виходом вітчизняної економіки на світові ринки торгівлі, виникненням конкуренції на ринку праці та освітніх послуг, де більш високу мобільність нині демонструють приватні компанії (бізнес-школи, консалтингові, тренінгові компанії, корпоративні тренінги, різні курси тощо) і поки, на жаль, повільно відбувається модернізація професійної підготовки в державних закладах освіти.

¹⁵ Клепка С. Ф. *Філософія освіти в європейському контексті* / С. Ф. Клепка / Вид. Полтава, ПОІППО: 2006. – 328 с.

Анотація: Обґрунтовується необхідність використання соціально-реконструкціоністського підходу, який заснований на інтеграції соціокультурного та компетентнісного підходів. Реалізація його основної ідеї – перетворення соціальних об'єктів згідно з новими принципами відповідно до вимог часу – актуалізує реконструкцію компетенцій майбутніх фахівців і кваліфікованих робітників, розвиток їх здатності до перетворювальної діяльності на робочому місці. Це призводить до постійного оновлення освітньо-кваліфікаційних характеристик, випереджаючої розробки освітніх стандартів або їх оновленню. Виділено принципи реалізації зазначеного підходу, наведені приклади використання особистісно розвиваючих технологій навчання і висвітлена процедура їх проектування, яка складається з окремих конструктів. Розглянуто технологію розвитку критичного мислення з використанням інноваційних методів. Застосування соціально-реконструкціоністського підходу забезпечує формування конкурентоспроможного людського капіталу, моделювання професійної освіти в наукових категоріях «професійна культура» і «професійна компетентність» як показників високого рівня підготовки фахівців і кваліфікованих робітників для конкретної галузі виробництва, сприяє розвитку досягнень та прогресивних традицій в галузі вітчизняної професійної педагогіки.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна освіта, соціально-реконструкціоністський підхід, технології професійного навчання, професійна культура, професійна компетентність, перетворювальна діяльність, принципи, конкурентоспроможність

Abstract: The urgency of the use of socio-reconstructivist approach to vocational training of specialists. The author establishes the necessity of using social and reconstructivist approach based on the integration of sociocultural and competency approaches. The implementation of its main idea – the transformation of social objects in accordance with the new principles in accordance with the requirements of the times are updated by the reconstruction of the future experts of competencies and skilled workers, the development of their ability to converting activity in the workplace. It leads to a constant renewal of the educational and qualification characteristics, advanced the development of educational standards or updating them. Allocated principles of realization this approach, provides examples of the use of personally developing training technologies and lit the procedure of their design, which consists of individual constructs. Described the technology of development of critical thinking through innovative modes. Applying the social and Reconstructionist approach ensures the formation of competitive human capital, modeling of vocational training in scientific categories of “professional culture” and “professional competence” as an indicator of the high level training of specialists and skilled workers for a particular branch of production, promote the development of achievements and progressive traditions in the field of domestic professional pedagogy.

Keywords: vocational training, vocational education the social and reconstructivist approach, technology of vocational training, professional culture, professional competence, transforming activity, principles, competitiveness

Бібліографія

- Артюшина М. В. *Перспективи використання технології формування критичного мислення на лекціях ВНЗ* / Марина Віталіївна Артюшина // Педагогічний дискурс. – 2013. – № 14. – С. 25–29.
- Гущина Г. А. *Рефлексивно-деятельностный подход к формированию профессиональной культуры будущих экономистов в вузе*: автореф. дис. ... д. пед. наук: 13.00.08 / Гущина Галина Анатольевна; Балт. федер. ун-т им. Иммануила Канта, Калининград, 2011, 45 с.
- Елагина Л. *Формирование культурно-профессиональной деятельности будущего специалиста на основе компетентностного подхода (методология, теория и практика)*: дис. ... д. пед. наук: 13.00.08 / Елагина Людмила Васильевна; Оренбургский гос. пед. ун-т, Челябинск, 2009. – 464 с.
- Ибрагимов Г. *Компетентносный поход в профессиональном образовании* / Г. Ибрагимов // Educational Technology & Society. – 2007. – № 10(3). – С. 361–362.
- Клепко С. Ф. *Філософія освіти в європейському контексті* / С. Ф. Клепко / Вид. Полтава, ПОІППО: 2006. – 328 с.
- Мачуліна І. І. *Соціально-реконструкціоністський підхід до формування професійної культури фахівця у вищій школі*: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Мачуліна Ірина Іванівна; Харків. гуманіт. ун-т «Народна українська академія» МОН України. – Харків, 2008. – 32 с.
- Митина Л. *Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы)* / Л. Митина / М.: Флинта, 1994. – 216 с.
- Онищенко В. Д. *Фундаментальні педагогічні теорії: монографія* / Василь Денисович Онищенко. – Львів: Норма, 2014. – 356 с.
- Романова Г. М. *Особливості проектування особистісно-розвивальних технологій навчання майбутніх кваліфікованих робітників* / Ганна Миколаївна Романова // Теорія і методика професійної освіти. 2015. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tmpjournal.wix.com/ipto>. – Назва з екрану.
- Романова Г. М. *Проектування особистісно-розвивальних технологій навчання майбутніх кваліфікованих робітників* / Ганна Миколаївна Романова // Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів: зб. наук. праць. – К.: НТУ, 2015. – С. 225–234.
- Труфанова Е. *Социальный конструкционизм в психологии и теории познания* / Е. Труфанова / Эпистемология вчера и сегодня [отв. ред. В. Лекторский]. М.: ИФРАН, 2010, с. 139–156.
- Europe 2020: *Europe's growth strategy*. Wyd. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, s. 7–8.